

FALOŠNÁ GRÓFKA

**PRÍBEH ŽIDOVskej MATEMATIČKY,
KTORÁ ZACHRÁNILA TISÍCE POLIAKOV UVÄZNENÝCH
V KONCENTRAČNOM TÁBORE MAJDANEK.**

MOTÝL

Elizabeth B. Whiteová a Joanna Sliwová

FALOŠNÁ GRÓFKA

FALOŠNÁ GRÓFKA

**PRÍBEH ŽIDOVSKÉJ MATEMATIČKY,
KTORÁ ZACHRÁNILA TISÍCE POLIAKOV UVÄZNENÝCH
V KONCENTRAČNOM TÁBORE MAJDANEK.**

Elizabeth B. Whiteová a Joanna Sliwová

VYDAVATELSTVO MOTÝL

THE COUNTERFEIT COUNTESS

Copyright © Elizabeth B. White and Joanna Sliwa, 2024

All rights reserved.

Preložila: Jana Nagypálová, 2024

Zodpovedná redaktorka: Perla Bartalošová

Grafická úprava: Zuzana Ondrovičová

Preložené z anglického originálu, ktorý vyšiel vo vydavateľstve Simon & Schuster v roku 2024.

Vydalo: Vydavateľstvo Motýľ, s. r. o.

www.vydavatelstvomotyl.sk

Vydanie prvé. Rok vydania 2024

Tlač: TBB, a. s., Banská Bystrica, Slovensko

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto knihy sa nesmie reprodukovať ani šíriť akýmkoľvek spôsobom vrátane elektronického, mechanického, fotografického či iného záznamu bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

ISBN: 978-80-8164-380-4

Obsah

<i>Poznámky pre čitateľov</i>	7
<i>Predslov</i>	15
<i>Úvod</i>	19
1. Predtým	31
2. Začiatok konca	41
3. Do Lvova prichádza teror	49
4. Zmena	59
5. Dystopická utópia	65
6. Vyhladzovanie	81
7. „Radšej zomrieť ako vojak“	96
8. Zamrznutý náklad	112
9. Poľská otázka	120
10. Majdanek	130
11. Janinine zoznamy	147
12. Záchrana	165
13. Polievka podávaná s nádejou	183
14. Žatva smrti	204
15. Vianoce v Majdanku	211
16. Mačka a myš	227
17. Sprisahanie	244
18. Blíži sa koniec	260
19. Krv na schodoch	278

20. Koniec	285
21. Útek	293
22. Nový začiatok	305
<i>Epilóg: „Janinin príbeh“</i>	313
<i>Záver</i>	329
<i>Podakovanie</i>	331
<i>Poznámky</i>	339
<i>Bibliografia</i>	362
<i>Zdroje fotografií</i>	376

Poznámky pre čitateľov

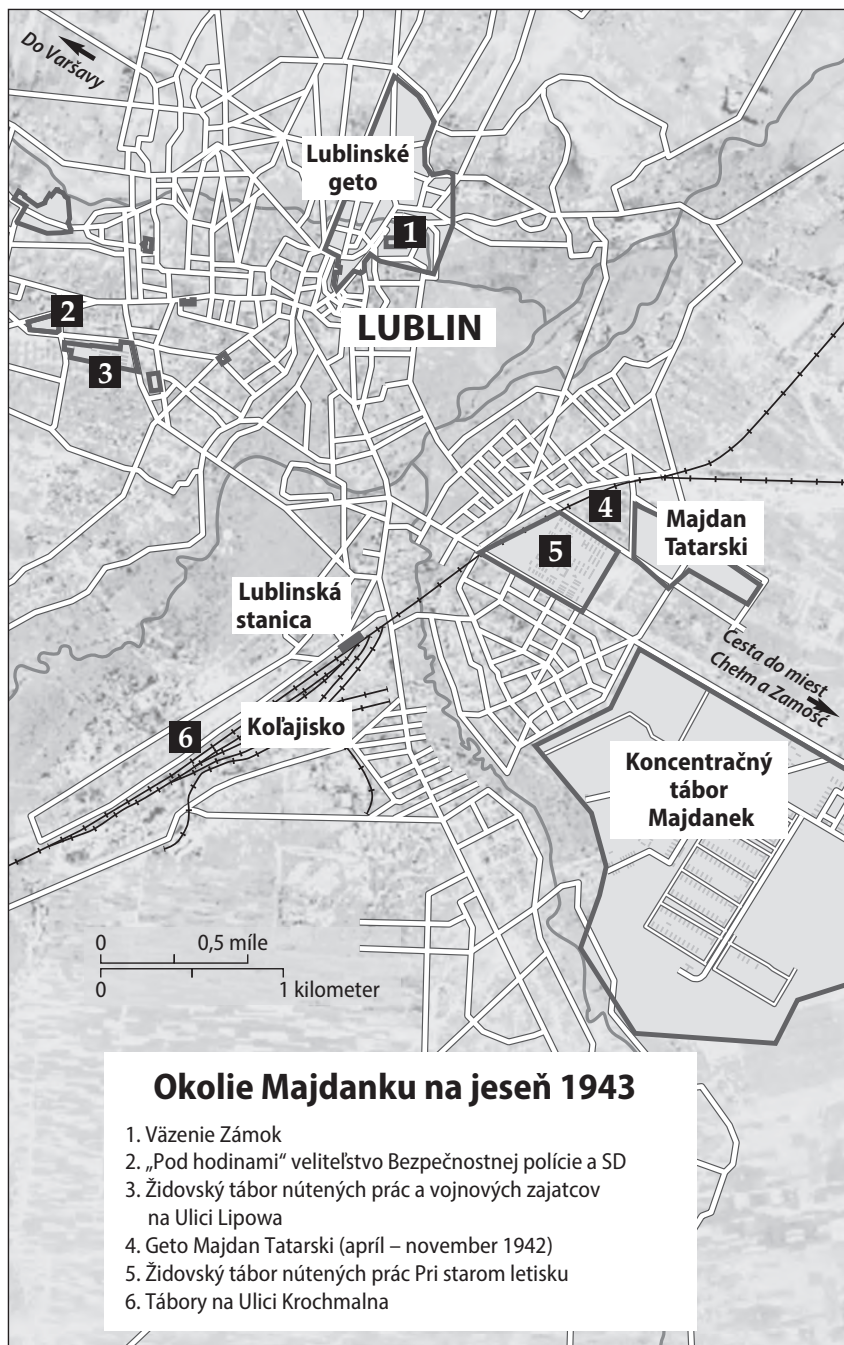
Názvy miest

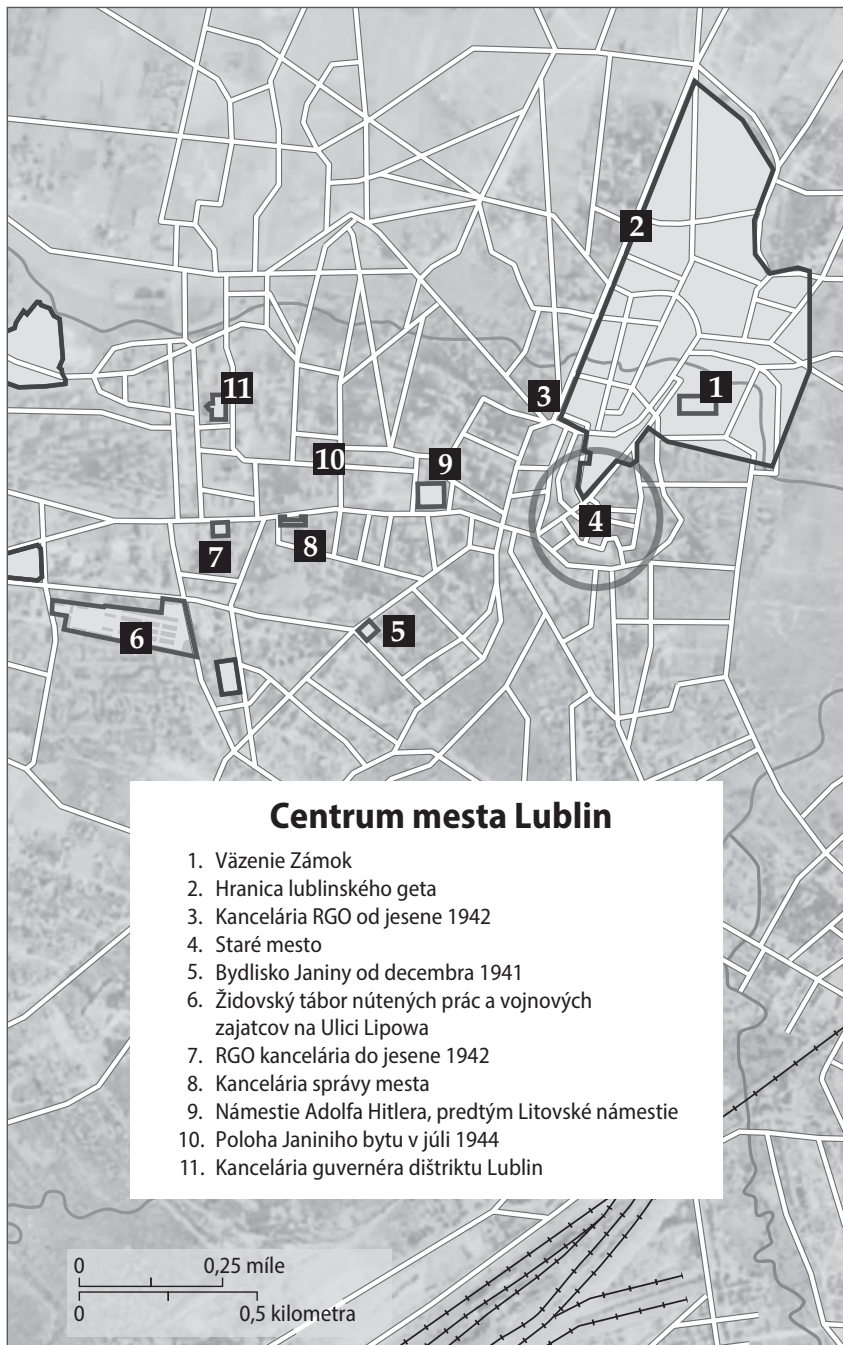
Názvy miest, v ktorých Janina žila vo Východnej Haliči (dnešná západná Ukrajina), sa v priebehu dvadsiateho storočia zmenili, v niektorých prípadoch viac než len raz. Len medzi rokmi 1939 a 1941 sa názov dnešného mesta Lvov (po anglicky Lviv, pozn. prekl.) zmenil z Lwów na Lvov a Lemberg. V tejto knihe sa uvádzajú také názvy, ktoré Janina poznala a používala. Pri miestach, ktoré sa dnes nazývajú inak, je pri prvej zmienke ich súčasný názov uvedený v zátvorke. V slovenskom preklade sa použili slovenské ekvivalenty, ak sú zaužívané (pozn. prekl.).

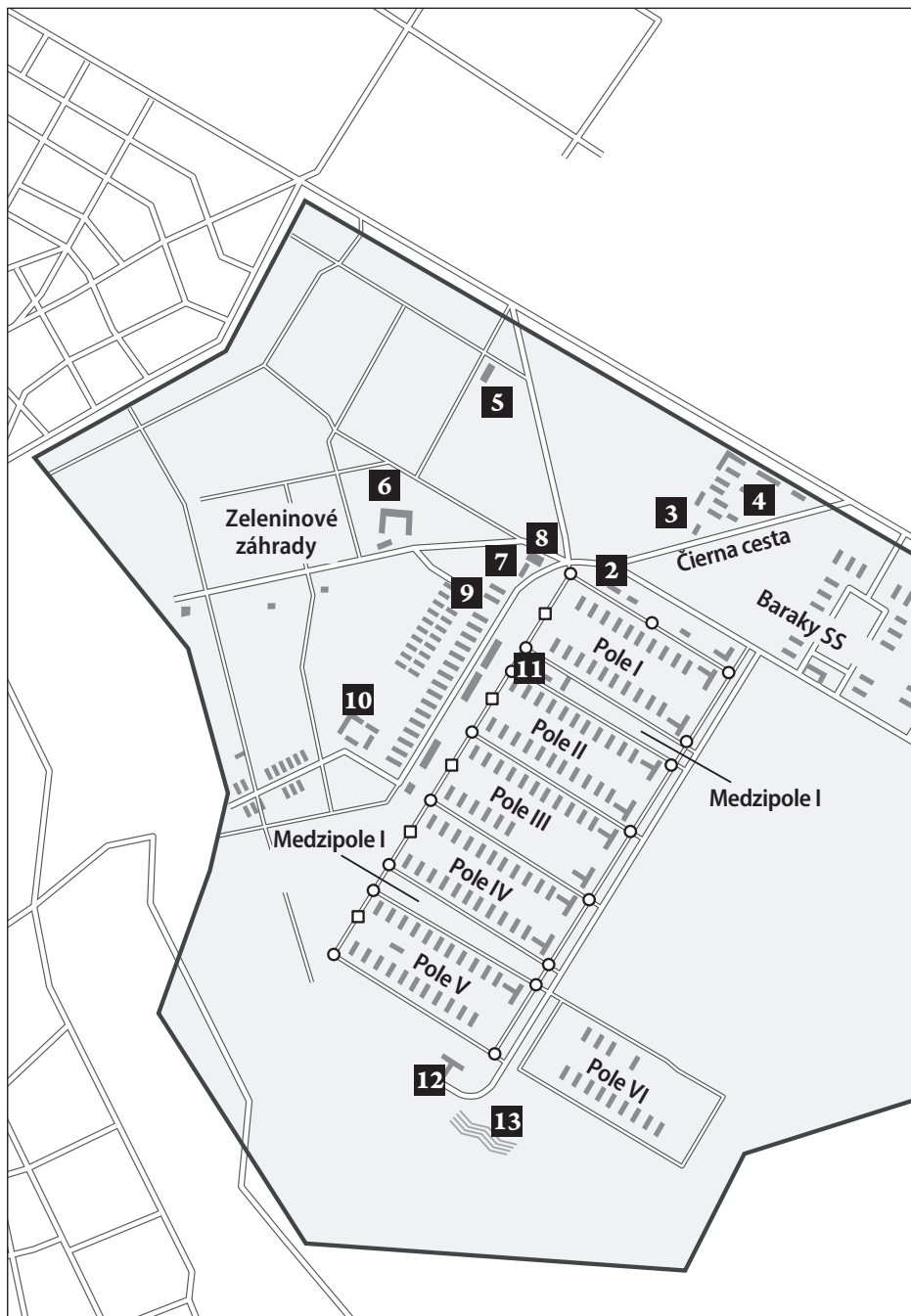
Použitie slova „Poliaci“

Predvojnové Poľsko bolo mnohonárodnostným štátom. Väčšinu obyvateľov tvorili etnickí Poliaci hovoriaci po poľsky, najmä rímskokatolíci, a nepatrili k inej etnickej skupine. Podobne ako Janina, mnohí príslušníci poľských etnických menšín sa považovali za Poliakov oddaných vlasti a počas druhej svetovej vojny za svoj národ riskovali a obetovali svoje životy. Vo všeobecnosti sa obyvatelia Poľska identifikovali podľa etnickej príslušnosti. V tejto knihe, keď slovo Poliak nie je bližšie určené, pomenúva osobu poľskej etnicity.

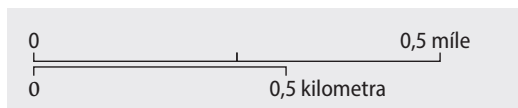
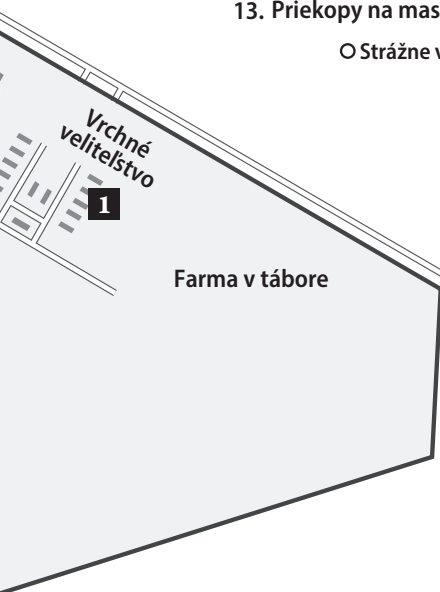

Koncentračný tábor Majdanek

1. Kancelária veliteľa
2. Pošta
3. Ordinácia lekára
4. Sklad stavebného materiálu
5. Rezidencia veliteľa
6. Jamy na spaľovanie
7. Ružová záhrada, miesto selekcií
8. Priestory na umývanie a dezinfekciu a plynové komory
9. Sklady potravín
10. Koterce
11. Staré krematórium
12. Nové krematórium
13. Priekopy na masové popravy

○ Strážne veže

◇ Strážne budy

Predslov

9. august 1943

Lublin, Poľsko

Veliteľ koncentračného tábora Majdanek zasa raz našiel vo svojej kancelárii grófkú Suchodolskú, ktorá mala ďalšiu absurdnú požiadavku.

SS-Oberstumbannführer Hermann Florstedt slúžil v niekoľkých koncentračných táboroch v Nemecku, ako však zistil, Majdanek mal s nimi spoločné len máločo. Nachádzal sa v Lubline v Nemeckom okupovanom Poľsku a v porovnaní s koncentračnými tábormi v Ríši bol primitívny a chaotický. Keď ho v roku 1942 vymenovali za veliteľa tábora, bolo to pre Florstedta síce povýšením, ale aj trestom za podozrenie z korupcie v Buchenwalde. Po príchode do Majdanku tam našiel obrovské stavenisko s nevydláždzenými cestami, bez tečúcej vody a so zamorenými studňami a s otvorenými latrínami, z ktorých šiel omračujúci zápach. Z komínov krematória v tábore sa pravidelne dvíhali vysoké kúdoly dymu, z ktorého pršal popol mužov, žien a detí zavraždených v plynových komorách. V tomto čase sa tu v nepredstaviteľnej špiny trápilo 23 000 väzňov. Infekčné ochorenia sa tu rozmohli natoľko, že ešte aj strážnici SS chorľaveli a zomierali.

Majdanek mal podľa Florstedta jednu výhodu: bol skladiškom osobných vecí mnohých z tých státisícov židov, ktorých zavraždili jednotky SS v Nemeckom okupovanej strednej časti

Poľska. V SS skladoch v Lubline boli kopy oblečenia, topánok, kožušín a koženého tovaru, škatule plné hotovosti, šperkov, hodínok, obrúčok a zlatých zubov. Florstedt mal zabezpečiť, aby väzni v Majdanku tieto veci odovzdali, a tak z nich mohli mať úžitok príslušníci SS. Kto by si však všimol, keby si Florstedt a jeho naj dôveryhodnejší muži vzali niečo z toľkého bohatstva ako kompenzáciu za svoje služby pri drancovaní a vraždení nepriateľskej rasy?

Medzi neprijemné stránky Florstedtovej práce však patrilo to, že sa mu do toho plietli poľské charitatívne organizácie, ktoré sa pokúšali dodávať poľským väzňom v Majdanku jedlo a lieky. Poľská Hlavná rada pre blahobyt (*Rada Główna Opiekuńcza*) a Poľský Červený kríž boli oveľa asertívnejšie než akékoľvek podobné organizácie v Ríši. Už získali povolenie na týždenné dodávky chleba a potravín do väzenských kuchýň, balíčkov potravín a nevyhnutných drobností väzňom a liekov pre ošetrovne v tábore. A napriek tomu grófka Janina Sucho-dolská z poľskej Hlavnej rady pre blahobyt neustále tlačila na ďalšie ústupky: aby mohli častejšie dodávať jedlo a lieky a ešte aj vo väčších množstvách. Dokonca navrhla, že väzňom budú dodávať uvarenú polievku. Také veci by boli v hociktorom inom tábore nemysliteľné. Keď však grófke povedali nie, ona jednoducho obchádzala vyšších funkcionárov SS a nacistických pohlavárov dovtedy, až kým niektorého z nich nepresvedčila, že jej požiadavky sú vlastne v záujme Nemecka.

Aby toho nebolo málo, grófka využívala svoje návštevy Majdanku, aby vyzvedala, aké v ňom panujú podmienky. Pokusy odradiť ju od toho vyšli nazmar. Drobná hnedovlasá šľachticná zostávala počas kriku a vyhrážok príslušníkov SS absolútne pokojná. Nedávno dokonca upovedomila zdravotníctvo o epidémii týfusu medzi väzňami a nútila Florstedta zabezpečiť im niečo ako liečbu.

Teraz ho otravovala s tisíckami poľských roľníkov v tábore. Jednotky SS sa ich tu v júli zbavili po tom, čo ich vystaľovali z ich fariem, aby uvoľnili miesto nemeckým kolonistom. Keďže SS rýchlo zredukovalo počty práceschopných dospelých na nútené práce v Ríši, roľníci v tábore boli najmä deti a postarší. Len po pár týždňoch v tábore títo väzni umierali na dehydratáciu, hlad a choroby takou rýchlosťou, že to bolo nevidané aj na pomery v Majdanku. Gróška akosi presvedčila nemeckých úradných činiteľov, aby prepustili 3 600 poľských roľníkov, ktorí boli stále uvádzaní v záznamoch, ale iba pod podmienkou, že jej organizácia zabezpečí všetku administratívu a nájde im miesto na život. V priebehu len pár dní gróška Suchodolská a jej spolupracovníci zvládli jedno i druhé.

V to ráno prišla gróška k vstupnej bráne do tábora, aby si prevzala civilistov. Tam ju bez ďalšieho vysvetľovania informovali, že takmer polovica z nich už nie je „k dispozícii“. Zvyšných civilistov zhromaždili na tretej z piatich ohradených častí Majdanku asi kilometer od brány, kde na nich čakala gróška. Ukázalo sa, že táto vzdialenosť je pre mnohých prídaleko, aby ju prešli pešo. Gróška s narastajúcim znepokojením sledovala, ako väzni, márne sa snažiac podopierať jeden druhého, zakopávali, padali a zostávali bezmocne ležať v prachu. A tak sa ocitla tu vo Florstedtovej kancelárii a trvala na tom, aby dovolil nákladným vozidlám a sanitkám vojsť do tábora a vyzdvihnúť väzňov. Povoľiť poľským civilným dopravným prostriedkom vstup do koncentračného tábora bolo absolútnym porušením bezpečnostných opatrení SS! Florstedt však vedel, že nemalo zmysel sa vzpierať – gróška by to dosiahla u niekoho vyššie.

V priebehu dvoch hodín prišli nákladiaky, autobusy a sanitky, ktoré gróška zohnala z podnikov a organizácií v celom meste.

Nakoniec bolo v auguste 1943 z Majdanku prepustených 2 106 roľníkov. Viac ako dvadsaťpäť percent z nich skončilo v dvoch hlavných nemocniciach v Lubline a takmer dvesto ich v najbližších dňoch zomrelo, viac než polovica z nich boli deti do dvanásť rokov. Lenže vďaka úsiliu grófkky Suchodolskej a jej mnohých kolegov prežilo asi 1 900 z nich.

Tam sa však jej snahy o pomoc väzňom v Majdanku nekončili. Grófka neúnavne tlačila na nacistických pohlavárov a vymáhala si ústupky a tí napokon odsúhlasili zvýšené dodávky potravín, liekov a zásob. Dokonca jej dovolili priviezť ozdobené vianočné stromčeky, aby tak väzni mohli osláviť sviatky. Vo februári 1944 Hlavná rada pre blahobyt päťkrát do týždňa dovážala polievku a chlieb pre 4 000 poľských väzňov v Majdanku, a to navyše k ostatným dodávkam jedla a liekov. Polievku do tábora zvyčajne prinášala grófka osobne, a to pod drobnohľadom hliadok SS.

Počas všetkých jej stretnutí s nacistickými a SS predstaviteľmi nemal nikto ani len podozrenie, že táto nezlomná grófka, taká sebaistá a s takými uhladenými spôsobmi, nebola vôbec grófkou a že sa v skutočnosti nevolala Suchodolská. Bola to Janina Spinnerová Mehlbergová, skvelá matematická, pracovníčka ilegálnej poľskej Zemskej armády a židovka.

Úvod

V decembri 1989 historička Elizabeth „Barry“ Whiteová dostala od neznámeho odosielateľa nečakaný balíček. Bol v ňom rukopis bez názvu, kópia naklepaná na stroji na tenkom papieri. Odosielateľ tohto balíka bol Arthur Funk, profesor americkej histórie na Univerzite na Floride, a vysvetlil jej, že tento rukopis predstavuje pamäti Janiny Mehlbergovej, poľskej židovky, ktorá v Lubline prežila holokaust pod identitou nežidovskej grófkyni Janiny Suchodolskej. V týchto memoároch opísala, ako presvedčila príslušníkov SS, aby jej dovolili dodávať jedlo tisíciam väzňom v koncentračnom tábore Majdanek, a ako využívala tieto aktivity na pašovanie správ a balíkov pre príslušníkov odboja, ktorí tam boli uväznení.

Funk povedal Barryovej, že po vojne Janina Mehlbergová emigrovala do Spojených štátov. Zomrela v roku 1969 v Chicagu, kde pôsobila ako profesorka matematiky na Inštitúte technológie v Illinois. Keď zomrela, jej manžel, filozof Henry Mehlberg, sa neúspešne pokúsil jej memoáre vydať. V roku 1979 krátko pred svojou smrťou zveril tento materiál Funkovi s nádejou, že ho tento odborník na históriu dokáže vydať. Funk sa o to pokúsil, no nepodarilo sa mu vzbudiť záujem žiadneho vydavateľstva. Dal kópiu týchto pamätí Barryovej, pretože na kongrese Americkej asociácie historikov zverejnila štúdiu o Majdanku, a tak dúfal, že by mohla nájsť spôsob, ako príbeh Janiny Mehlbergovej zverejniť.

Barryová vedela, že v Nemcami okupovanom Lubline počas druhej svetovej vojny pôsobila nejaká grófká Janina Suchodolská. Dokazujú to povojnové výskumy v tábore, kde ako pracovníčka Hlavnej rady pre blahobyt, humanitárnej organizácie, osobne a pravidelne dodávala väzňom v Majdanku jedlo a ako členka ilegálnej poľskej Zemskej armády sa podieľala na organizácii odporu v tábore tak, že pašovala korešpondenciu. V mnohých prípadoch spomínali bývali väzni z Majdanku grófkú, odvážnu a láskavú „dámu so smutným úsmevom“, ktorá im nosila jedlo, novinky o vojne, ozdobené vianočné stromčeky, veľkonočné kraslice a hostie na sväté prijímanie. Väzni si spomínali, že nikdy sa ani nehla, keď jej príslušníci SS kričali vyhrážky priamo do tváre, a žasli nad jej úspechom, keď sa jej podarilo vydobýť si ohromujúce ústupky od nacistických pohlavárov. Pripisovali to jej znalostiam nemeckej mentality. Niektorí z bývalých väzňov jej prisudzovali zásluhy za prinášanie nielen telesnej poživne, ale aj nádeje, ktorá im umožnila prežiť. Ibaže ani jedna zo štúdií či zmienok nespomína, že by grófká vystupovala pod falošným menom, a už vôbec nie, že by bola židovka.

Keďže Barryová vedela, akým peklom bol Majdanek, čítala tento rukopis s čoraz väčším údivom a skepticizmom. Lublin bol centrálou najväčšej operácie holokaustu, týkajúcej sa masového vyvražďovania, s názvom *Aktion Reinhard* (operácia *Reinhard*). V súvislosti s týmto nacistickým plánom bolo v Majdanku v plynových komorách a guľkami zavraždených najmenej 63 000 židov.¹ Boli tu uväznené a umreli tu aj tisícky Poliakov nežidovského vierovyznania. A napriek tomu podľa týchto pamätí drobná židovka rokovala s najvrchnejšími nacistickými predstaviteľmi v Lubline, často navštevovala predstaviteľov SS v Majdanku, spriatelila sa s SS strážcami tábora a pravidelne navštevovala uzavretý areál tábora. Vytrvalo a úspešne tlačila

na nemecké úrady, aby povolili jej organizácii dodávať ešte väčšie množstvá a rôznejšie druhy pomoci pre väzňov v Majdanku. Zdalo sa, že *nie* nikdy nepovažovala za konečnú odpoveď a *áno* vždy považovala za možnosť žiadať viac. Ešte neuveriteľnejšie je, že využívala tieto dodávky ako krytie na pašovanie korešpondencie a zásob pre jej kolegov z hnutia odporu, ktorí boli v tomto tábore uväznení, a to vrátane nástrojov na pomoc pri ich úteku. Okrem práce v Majdanku zachraňovala aj Poliakov odvedených na nútené práce do Nemecka a deti, ktoré odobrali rodinám. Gestapo sa jej vyhrážalo, sledovalo ju a posielalo špiónov, aby ju prichytili. Zatknutiu, mučeniu a smrti tesne unikla viac než len raz.

Strhujúci príbeh z týchto pamätí sa Barryovej zdal až príliš fantastický na to, aby bol pravdivý. Autorkine nezvyčajne detailné znalosti o Majdanku, zamestnancoch a väzňoch by však mohol mať len niekto s osobnou skúsenosťou v tomto tábore. Ak boli tieto pamäti pravdivé, potom odhaľovali z historického hľadiska významný príbeh, ktorý si zaslúžil uzrieť svetlo sveta. Ak to však bola pravda, prečo Janina Mehlbergová nevystúpila pred verejnosťou hneď po vojne, neodhalila svoju identitu a neprijala zásluhy za svoje úspechy? Tieto memoáre napísala až v 60. rokoch 20. storočia, dlho potom, čo opustila Poľsko a vyzdobovala si zázemie v Spojených štátoch. Ak jej pamäti pravdivé neboli, prečo by Janina a Henry Mehlbergovci prešli takú dlhú cestu pre zavádzajúce informácie? Barryová sa rozhodla, že by s týmito pamäťami nemala robiť nič, kým si najprv neoverí, že Janina Mehlbergová bola naozaj grófka Suchodolská.

Lenže v tom čase si Barryová nemala jej pamäti ako overiť. V roku 1989 ešte internet nebol taký dostupný. Skúmanie života Janiny Mehlbergovej si teda vyžadovalo pozorné štúdium zaprášených dokumentov a sústredené prezeranie mikrofilmov v poľských archívoch. Barryová mala vtedy malé dieťa

a pracovala pre americké ministerstvo spravodlivosti na vyšetrovaní a súdnych konaniach nacistických zločincov v Spojených štátoch. Nemala čas a zdroje na rozbehnutie pátrania v Poľsku, obzvlášť keď nevedela po poľsky. Keďže Funk plánoval dať kópie týchto pamätí niekoľkým archívom vrátane Múzeu holokaustu v Spojených štátoch, Barryová dúfala, že nejaký kvalifikovanejší akademik odvedie prácu potrebnú na overenie týchto pamätí a vynesie tento príbeh na svetlo.

Prešli roky, potom desaťročia, a to bez náznaku, že by si tieto pamäti nejaký akademik preštudoval. Funk zomrel v roku 2007. Myšlienka, že by mohla byť jedinou historičkou, ktorá vedela o týchto memoároch, Barryovú májala. Čo ak bol ich obsah pravdivý? Bola povinná uistiť sa, že ich niekto overí a prinesie verejnosti?

V roku 2017 Barryová pracovala ako historička v Múzeu holokaustu v Spojených štátoch, pustila sa do práce na overovaní Mehlbergovej tvrdení a objavila knižnú recenziu z roku 1975 napísanú bývalým členom poľského hnutia odporu, ktorého spomínala vo svojich pamätiach. Vyzdvihoval prínos „Janiny Suchodolskej Mehlbergovej“ pre hnutie odporu v Majdanku a spomenul, že jej memoáre si ešte musia nájsť vydavateľa.²

Aj keď tento objav Barryovú presvedčil, že Janina Mehlbergová pravdepodobne bola grófka Suchodolská, dospela k záveru, že treba aj iný dôkaz o obsahu jej pamätí, aby ich bolo možné vydať. S odhodlaním poveriť nejakého historika s potrebnou kvalifikáciou na to, aby potvrdil tieto pamäti a vyzročprával príbeh Janiny Mehlbergovej, poslala rukopis Joanne Sliwovej, expertke na holokaust v Poľsku. Keď si ho Joanna prečítala, ponúkla Barryovej pomoc so štúdiom života Janiny Mehlbergovej a s vyzročprávaním jej príbehu celému svetu.

Vďaka nahrávkam, rozhovorom, fotografiám a kontaktom v deviatich krajinách na troch kontinentoch sa nám nielenže

podarilo overiť detaily z jej pamätí, zároveň sme o pozoruhodných schopnostiach Janiny Mehlbergovej v úlohe grófký Sucho-dolskej toho odkryli oveľa viac, než sa spomína v jej pamätiach. Napríklad prípad spomínaný v predslove tejto knihy sa v jej memoároch nespomína, vychádza však z vojnových dokumen-tov poľskej Hlavnej rady pre blahobyt. Príslušník SS, ktorého presvedčila, aby nariadil prepustenie civilistov z Majdanku, bol vedúci *operácie Reinhard*, muž s rukami pošpinenými krvou viac než 1,5 milióna židov. Okrem svojej humanitárnej práce v Majdanku zabezpečovala jedlo, prístrešie a zdravotnícku sta-rostlivosť pre desaťtisíce poľských civilistov, ktorých vysťaho-vali z ich domovov alebo ktorých odvliekli z ich dedín. Zakla-dala vývarovne, nemocnice, odpočívárne, ošetrovne a sirotince pre deti odtrhnuté od rodín. Rokovaním zabezpečila prepus-tenie tisícov Poliakov z tranzitných a pracovných táborov a aj z Majdanku.

Takisto sme zistili, že počas svojho života prijala niekoľko nových identít a zmenila si pritom meno a povolanie. A vďaka tomu bola čoraz mladšia. Ako Pepi Spinnerová, narodená v roku 1905, získala vo veku dvadsaťdva rokov doktorát z filo-zofie a logiky na prestížnej Univerzite Jana Kazimierza v Lvove v Poľsku. Pod menom Józefa Mehlbergová pracovala v rokoch 1935 až 1941 ako učiteľka matematiky a vysokoškolská učiteľka v Lvove, potom s Henrym utiekli do Lublinu a zaobstarali si falošnú identitu. Ako grófká Janina Suchodolská sa stala sek-retárkou a napokon zástupkyňou hlavného predstaviteľa poľ-skej Hlavnej rady pre blahobyt v dištrikte Lublin. Stalo sa to v tom istom čase, keď „Stefania“ slúžila v protikomunistickej poľskej Zemskej armáde, v najväčšej ozbrojenej odbojovej sku-pine v Nemeckom okupovanom Poľsku. Keď sovietske vojská v roku 1944 vytlačili Nemcov z Lublinu a nastolili komunistic-kú vládu, stala sa z nej doktorka Janina Suchodolská, sociálna

pracovníčka narodená v roku 1909. V povojnovom Poľsku pracovala vo funkcii zástupkyne riaditeľa v jednej sociálnej agentúre, kde sa vo vojnu zničenej krajine starala o potreby tých najbiednejších. V roku 1950 ušla do Západného Berlína a emigrovala do Kanady ako Josephine Janina Spinnerová Bednarská Mehlbergová. Napokon sa v roku 1961 stala americkou občiankou pod menom Dr. Josephine Janina Spinnerová Mehlbergová, narodená v roku 1915.

Hoci „Janina“ do roku 1941 nebolo jej menom, Janina Mehlbergová si ho ponechala ako súčasť svojho mena až do konca života a práve toto meno použila vo svojich memoároch. V úvode jej pamätí, ktorý napísal jej manžel Henry po jej smrti, ju nazval Janina Spinnerová Mehlbergová. Z týchto dôvodov sme sa rozhodli v tejto knihe používať meno Janina.

Keď sme sa pustili do overovania Janininých pamätí, v prípade úspechu sme mali v pláne pokúsiť sa o ich publikáciu spolu s textom, ktorý by vysvetľoval tieto historické súvislosti a kontext udalostí, ktorými sa zaoberá. Takýto prístup by zachoval Janinin hlas aj pohľad a zároveň by pomohol čitateľom porozumieť jej príbehu. Jej spomienky sa začínajú spolu s druhou svetovou vojnou a končia sa v roku 1944, keď sovietske vojská oslobodili a obsadili Lublin. Nejde však o striktne chronologický výpočet udalostí, skôr o sériu výstižných opisov týkajúcich sa niektorých stránok jej aktivít a zážitkov. Pôvodná kniha je napísaná s predpokladom, že čitatelia budú poznať ľudí, miesta a udalosti, o ktorých sa v nej hovorí. Tieto pamäti samy osebe nedokážu väčšine dnešných čitateľov sprostredkovať Janinin príbeh tak, aby ho vedeli naplno oceniť. Napríklad dnes vie o koncentračnom tábore Majdanek okrem Poliakov len veľmi málo ľudí. Napriek tomu sa v roku 1944 stal medzinárodne známy, keď ho oslobodila Červená armáda a poskytla prvé ruholapné dôkazy o tom, že nacistický režim systematicky vraždil

židov v plynových komorách. Tento tábor sa dokonca dostal do filmu, ktorý zobrazoval povojnový súdny proces s hlavnými nemeckými vojnovými zločincami v Norimbergu. Skôr než sa synonymom slova holokaust stal názov *Auschwitz*, Majdanek bol medzinárodným symbolom nacistických zločinov.

Po odhalení toľkých ďalších informácií o Janininom živote a pozoruhodných úspechoch, o ktorých sa v memoároch nepíše, sme sa namiesto toho rozhodli napísať Janinin životopis. Z veľkej časti sme vychádzali z jej pamätí a vyrozprávali sme jej príbeh najmä z jej pohľadu, pričom sme doň zapracovali jej myšlienky a postrehy, tak ako ich zachytila ona sama. Dialógy v tejto knihe sú buď priamo z jej pamätí, alebo sú založené na rozhovoroch, ktoré sa v nich opisujú. V epilógu rozoberáme, ako sme overili obsah jej memoárov, prečo ich napísala, čo odhalili z jej charakteru, a takisto to, čo sa zo svojich skúseností naučila. Ukončili sme to Janininými slovami, pretože sme od citovali záverečné pasáže jej memoárov.

Táto kniha predstavuje príbeh Janininho života v súvislosti s udalosťami, ktoré motivovali jej činy, a začlenili sme jej zážitky do rozsiahlejšieho kontextu hrôzy a utrpenia, ktoré počas druhej svetovej vojny Nemci priniesli židovským i nežidovským Poliakom. Nemeckom okupované Poľsko bolo epicentrom nacistického „konečného riešenia“ židovskej otázky, miestom, kde väčšina obetí Nemcov zomrela v getách, vo vyhladzovacích táboroch a po zásahu guľkou. Janina sa stala grófkou Suchodolskou, aby unikla svojmu osudu. Ešte aj ako údajne „árijskej“ Poľke jej hrozilo nebezpečenstvo zo strany nemeckej politiky rasistického prenasledovania a masového vraždenia. Nacistická ideológia vykreslovala židov ako tých najnebezpečnejších spomedzi nemeckých nepriateľov z radov „podľudí“. Etnickí Poliáci však boli na stupnici ľudskej hodnoty len o kúsok vyššie. Nemeckí okupanti Poľska spustili kampaň systematického

krvипreľievania, ktoré si za menej než šesť rokov vyžiadalo životy troch miliónov poľských židov a takmer dvoch miliónov poľských nežidov. Nemci takisto odvliekli viac než dva milióny poľských nežidov na vykonávanie nútených prác do Ríše, čím ich oddelili od ich rodín, a násilím prevychovali desiatky tisíc poľských detí na Nemcov. Poľský židovský znalec práva menom Raphael Lemkin³ prvýkrát použil slovo genocída v roku 1944 pri opise nemeckých pokusov o vyhladenie Poliakov židovského i nežidovského vierovyznania.

Janinin príbeh ilustruje, ako sa Poliaci pokúšali odolávať nemeckej okupácii a navzájom si pomáhali prežiť. Janinu zachránil rodinný priateľ nežidovského vierovyznania gróf Andrzej Skrzyński, ktorý priviedol ju a Henryho do Lublinu a zabezpečil im doklady totožnosti ako grófovi a grófke Suchodolským. Židia s falošnými dokladmi, ktorí žili počas holokaustu v Poľsku, sa zvykli správať nenápadne a vyhýbali sa verejnému vystupovaniu zo strachu, že ich spozná niekto známy, že ich vyzradí ich prízvuk jidiš alebo že budú nútení preukázať sa dokladmi, ktoré by počas kontroly neobstáli. Janina však nemohla znieť, že by zostala nečinná, keď toľkí jej krajanovia okolo nej trpeli a umierali. So Skrzyńského podporou sa prihlásila do poľskej Zemskej armády, ozbrojených síl Poľského podzemného štátu. Spomedzi všetkých štátov okupovaných nacistickým Nemeckom malo Poľsko jednoznačne najväčšiu ilegálnu organizáciu hnutia odporu a ženy v nej hrali dôležité úlohy. Okrem toho, že Janina slúžila ako kuriérka a špiónka, pomáhala organizovať siete kontaktov najmä zo žien, ktoré pašovali správy a balíčky uväzneným členom odporu, a spolupracovala s nimi.

Celé desaťročia po druhej svetovej vojne neexistoval takmer žiaden odborný či verejný záujem o zážitky židovských žien počas holokaustu či o ženy, ktoré bojovali proti nacistickému Nemecku prostredníctvom odporu a špiónážnych služieb. Funk

povedal Barryovej, že počas snahy vydať Janinine memoáre ich poslal do Spojených štátov jednému znamenitému odborníkovi na holokaust. Aj keď tento historik považoval jej príbeh za zaujímavý, prišiel k záveru, že skúsenosti jednej ženy, ktorá prežila holokaust, ešte nie sú presvedčivým dôkazom hodným publikovania. V tom čase bola oblasť štúdia holokaustu v plienkach a historici sa poväčšine zameriavali na kroky a pohnútky okupantov. Odvtedy sa táto oblasť rozšírila a reakcie žien na nacistickú genocídu sa stali jej dôležitou súčasťou. V tomto storočí zároveň prekvitá záujem verejnosti o príbehy žien, ktoré bojovali proti nacistickému Nemecku a ktoré sa pokúšali zachrániť jeho obeť. V Janininom príbehu sme uviedli aj činy niektorých iných poľských hrdiniek, ktoré riskovali svoje životy za svoju krajinu a ktorých aktivity sa skrížili s tými Janininými.

Cez grófa Skrzyńského sa Janina dostala aj k miestu v poľskej Hlavnej rade pre blahobyt, ktorá bola známa pod poľskými iniciálami RGO. Nemci nedovolili RGO starať sa o všetkých poľských občanov, len o tých, ktorých Nemci považovali za Poliakov podľa rasovej príslušnosti. V dištrikte Lublin sa RGO starala o státisíce Poliakov, ktorých vyhnali z ich domovov a komunít, ktorých okradli o ich majetky a živobytie a ktorí prežili na minimálnych prídeloch jedla alebo ktorých umiestnili do väzení a koncentračných táborov. Rada bola schopná poskytnúť toľkým z nich prístrešie, jedlo, lieky a oblečenie najmä vďaka štedrosti obyvateľov Lublinu, z ktorých väčšina sama trpela nedostatkom a podvýživou v dôsledku nemeckej politiky. Vďaka ich pomoci mohla Janina takmer na každodennej báze kŕmiť tisíce väzňov v Majdanku chlebom a tisíckami litrov polievky. Takýto program neexistoval v žiadnom inom koncentračnom tábore.

Počas druhej svetovej vojny a holokaustu vzniklo mnoho inšpirujúcich príbehov o odvážnych a obetavých hrdinoch,

ktorí bojovali proti nacizmu a zachraňovali jeho obeť. Niektoré z najznámejších príbehov sú práve z Poľska. Nemecký priemyselník Oskar Schindler bol právom oslavovaný v knihe Thomasa Keneallyho a vo filme Stevena Spielberga *Schindlerov zoznam* za to, že riskoval život a minul svoje bohatstvo na záchranu približne 1 200 svojich židovských zamestnancov. Ošetrovatelia vo varšavskej zoologickej záhrade Jan a Antonina Žabiński, ktorí ukrývali takmer tristo židov a bojovníkov odboja na pôde zoologickej záhrady, sú hrdinami knihy od Diane Ackermanovej a filmu režisérky Niki Carovej *Úkryt v zoo*. Existuje ešte viac kníh a dramatických spracovaní života Ireny Sendlerovej, poľskej sociálnej pracovníčky, ktorá prepašovala stovky židovských detí von z varšavského geta do rodín a náboženských inštitúcií. Knihy a filmy hovoria o ohromujúcej odvahe a činoch odporu poľských židov, akými boli napríklad bratia Bielski z knihy Nechamy Tecovej a filmu režiséra Edwarda Zwicka s názvom *Odpor*, a nie tak dávno vyšla kniha Judy Batalionovej o „dievčatách z geta“ s názvom *The Light of Days* (Svetlo dní).

Janinin príbeh je jedinečný. Bola to židovka, ktorá zachraňovala nežidov uprostred najväčšej vražednej operácie holokaustu. Bola očitou svedkyňou začiatku operácie *Reinhard* a krvavých deportácií do Bežecu, miesta, kde zabili takmer 30 000 židov z Lublinu. Patrila k prvým Poliakom, ktorí odhalili apokalyptický koniec týchto krokov, keď v Majdanku a ďalších dvoch táboroch masovo vystrelali 42 000 židov. Päť dní v týždni vstupovala do brloha smrti v Majdanku, vediac, že by ju nemilosrdne mučili a zabili, keby predstavitelia SS odhalili jej pašeráctvo či pravú identitu. Zasa a znova sa stretávala s masovými vrahmi, aby ich presvedčila, nech jej pomôžu zachrániť ich vlastné obeť, a darilo sa jej to s nevídaným úspechom: podľa vojnových záznamov sme zdokladovali, že rokovaním dosiahla prepustenie z nemeckého zajatia najmenej 9 707

Poliakov, z toho 4 431 z Majdanku. Dodávky jedla a liekov, ktoré vybavila, pravdepodobne zachránili ďalšie tisíce väzňov pred smrťou hladom či na choroby. Nie je možné vyčíslieť, koľko poľských životov by vyšlo navnivoč, nebyť Janininho úsilia, toto číslo je však určite päťciferné.

Janinine pamäti sú zdokumentovaním jej života počas druhej svetovej vojny a zároveň rozjímaním nad ľudskou povahou, v ktorom sa snaží nájsť nejaký zmysel toho, čo videla a zažila. Bola svedkyňou toho najhoršieho aj toho najlepšieho, čoho sú ľudia schopní. Videla, že ľudia podieľajúci sa na krutom vraždení aj napriek tomu dokážu konať prekvapivé skutky milosrdenstva a dokonca obetovať sa a že ľudia, ktorí bežne riskovali svoje životy, aby zachránili druhých, môžu byť prospechárski či plní nenávisťi. Zistila, že niektorí z jej krajanov (vrátane niekoľkých z tých, ktorí s ňou pracovali, ktorým pomáhala a ktorí za ňu pálili sviečky a modlili sa za jej bezpečie) by pravdepodobne nepotvrdili jej poľský pôvod, keby vtedy vedeli, že bola aj židovka. Jedna z Janininých vlastností, ktorá vyčnieva spomedzi ostatných, je jej hlboké pochopenie pre ľudskú slabosť, a tak jej trpezlivý pohľad na ľudskú povahu neovplyvnil jej odhodlanie zachrániť každý život, ktorý mohla.

Janina bola nesmierne inteligentná, mala analytickú myseľ, pozoruhodne rýchly úsudok a bola vynachádzavá. Jej špecializácia na matematiku jej dobre slúžila, keď prežitie a úspech záviseli od presného výpočtu ohromného rizika, ktoré podstupovala každý jeden deň. Ibaže jej kroky napokon neboli ovplyvňované výškou rizika, ale jednoduchým matematickým princípom: hodnota jedného života je menšia než hodnota viacerých životov – a jej život, ak by ho prežila bez snahy pomáhať ostatným, by nemal žiadnu hodnotu.

Janina počas svojho života nechcela byť definovaná či obmedzovaná predsudkami: bola ženou v takmer výlučne mužskom

odbore matematiky, bola patriotkou v krajine, ktorá ju diskriminovala pre jej pohlavie a židovský pôvod, bola židovka, ktorá riskovala svoj život, aby zachraňovala nežidovské obete nacistov počas holokaustu, a bola antikomunistka, ktorá pracovala pre komunistickú vládu, aby poskytovala pomoc tým, ktorí ju potrebovali. Sama seba videla ako jedného človeka zviazaného so všetkými ostatnými ľuďmi, a to bez ohľadu na ich chorobné pohrdanie ženami, rasizmus či presvedčenie, a cenila si svoj život len vtedy, keď mohla slúžiť ostatným. Jej príbeh si zaslúži byť vyrozprávaný. Svet jej príbeh potrebuje.

1 PREDTÝM

Keď takmer na sklonku života Dr. Josephine Janina Mehlbergová položila na papier svoje zážitky a úvahy, ktoré boli podľa nej hodné zachovania, vôbec v nich nespomenula prvých tridsaťštyri rokov svojho života. Takisto v nich nezachytila svoju prácu zameranú na pomoc miliónom ľudí bez domova, nemajetných či sirôt v povojnovom Poľsku, dokonca nenapísala ani slovo o svojom neskoršom živote v Spojených štátoch, kde pracovala ako profesorka matematiky. K napísaniu pamätí ju dovedli spomienky a zážitky práve z obdobia, keď jej pohodlným životom poľskej židovskej intelektuálky otriasla druhá svetová vojna a keď sa zdalo, že je odsúdená na smrť rukami nacistov okupujúcich Poľsko. Vtedy v nej dozrelo osudové rozhodnutie, že strávi zvyšok svojich dní nie v strachu a vo falošnej nádeji na každodenné prežitie, ale konaním takých odvážnych skutkov, ktorými zachráni toľko ľudí, koľko len dokáže, prv než sa stretne so zmysluplnou smrťou. Práve vtedy sa zmenila na grófkú Janinu Suchodolskú, ženu, ktorú mnohí z tých, ktorým zachránila život, nepoznali, na ženu, ktorú až do konca svojich dní prenasledovali myšlienky na tých, ktorých sa jej nepodarilo zachrániť.

Janina sa narodila ako Pepi Spinnerová 1. mája 1905 a na poľské židovské dievčatko vstúpila do nezvyčajne privilegovaného prostredia.¹ Jej otec Pinkas bol bohatý statkár a ona si

užívala detstvo plné pohodlia a elegancie.² Spinnerovci dobre splynuli s miestnou spoločnosťou a zažívali len málo otvoreného antisemitizmu. Pravidelne sa stretávali s poľskou šľachtou, ktorá vlastnila susedné pozemky, a Janina sa hrávala s ich deťmi. Janina a jej staršie sestry Chaja a Bluma sa podobne ako ich aristokratické priateľky vzdelávali doma, mali pestúnky a vychovávateľov, od ktorých sa učili dobrým spôsobom, rôznym zručnostiam a vedomostiam, potrebným pre dievčatá z poľskej vyššej spoločnosti.

Janinino rodisko, mesto Żurawno (dnes Žuravno), sa nachádzalo vo Východnej Haliči, v regióne, ktorý mal počas posledného tisícročia rôznych vládcov. Dnes je súčasťou Ukrajiny, ale po celé stáročia patrilo Poľsku. Ku koncu 18. storočia si z kedysi mocnej Republiky oboch národov ukrajovali Rakúsko, Prusko a Rusko, až ju napokon celú zhltili. Rakúsku sa ušla práve Halič.³

Všetky tri mocnosti sa snažili donútiť obyvateľov Poľska k asimilácii. Poliáci sa však odmietli vzdať svojej identity, kultúry a túžby po národnej sebarealizácii, a to aj po násilne potlačených povstaniach. V roku 1867, keď malo Rakúsko problém udržať svoju mnohonárodnostnú ríšu pohromade, sa zmenilo na konštitučnú monarchiu Rakúsko-Uhorsko a priznalo určitú autonómiu ostatným národnostným skupinám. Východná Halič, obzvlášť jej hlavné mesto Lvov, sa stala centrom poľského nacionalizmu a kultúry.

Janina hovorila plynulo po nemecky, rečou používanou v Rakúsku, študovala angličtinu a ruštinu a dokázala po ukrajinsky hovoriť so sedliakmi, ktorí obrábali polia jej otca. Pravdepodobne trochu ovládala aj jidiš. Najčastejšie však používala poľštinu a francúzštinu, a to so svojimi poľskými priateľmi a vznešenými susedmi, a tak nasala ich nacionalistické cítenie a úctu k poľskej kultúre. Toto privilegované mnohojazyčné

zázemie jej poskytlo nevyhnutné zručnosti, ktoré využila ako dospelá, keď jej život a sloboda záviseli od jej schopnosti byť presvedčivou podvodníčkou.

Keď mala deväť, vypukla prvá svetová vojna a jej šťastné detstvo sa čoskoro skončilo tragédiou. Východná Halič figurovala ako hlavné bojisko Ruskej ríše a Ústredných mocností, teda Rakúska-Uhorska a Nemecka. Počas prvých mesiacov vojny v roku 1914 sa ruské vojská prehnaní Východnou Haličou a okamžite skonfiškovali všetky majetky patriace židom. Vojská Ústredných mocností vytlačili Rusov v roku 1915, bolo to však až potom, čo ustupujúce vojská násilím odviekli stovky statkárov a významných podnikateľov.⁴ Medzi nimi bol aj Janinin otec. V roku 1918 jej rodina dostala správu, že zomrel.

Vojna znovu rozduchala nádej a odhodlanie Poliakov získať naspäť svoju suverenitu, a to obzvlášť po vstupe Spojených štátov. Štrnásťbodový program prezidenta Woodrowa Wilsona volal po nezávislom Poľskom štáte a zahrňal všetky oblasti, kde žila poľská väčšina. Lenže vo Východnej Haliči prevažovali Ukrajinci. Keď sa Ústredné mocnosti na jeseň 1918 pripravovali na kapituláciu, Východná Halič sa znova zmenila na bojisko. Poľské a ukrajinské vojská bojovali proti sebe a zároveň proti Červenej armáde bolševického Ruska. V zovretí ultranacionalistického a ideologického besnenia vojaci na každom kroku vraždili židov. V týchto povojnových konfliktoch bolo zavraždených vyše 100 000 židov, odhadom to však bolo až 300 000, čo viedlo niektorých historikov k tomu, aby toto obdobie označili za začiatok holokaustu.⁵

Keď sa tieto krvavé jatky konečne v roku 1921 skončili, poľská východná hranica obkolesila veľké územia, kde väčšinu obyvateľstva tvorili Ukrajinci, Bielorusi či Litovčania, a to vrátane Východnej Haliče. Janina sa so svojou matkou Taubou usadila v Lvove a stala sa vynikajúcou študentkou na

súkromnej dievčenskej prípravnej škole. Mala bystrú a zvedavú myseľ a pozoruhodný talent na matematiku. Zároveň bola ambiciózná a túžila po kariére, ktorá by jej umožnila naplno využívať svoje intelektuálne nadanie.

Janina bola prijatá na Univerzitu Jana Kazimierza v Lvove, aby tu študovala pod dohľadom dvoch najvýznamnejších európskych matematikov: Stefana Banacha a Huga Steinhausu. Banach bol v tom čase priekopníkom na poli funkčnej analýzy, ale Janinu obzvlášť zaujala Steinhausova práca zameraná na teóriu pravdepodobnosti a matematické uvažovanie. Získala obdobu magisterského titulu v exaktnej vede, a to jej umožňovalo učiť matematiku na druhom stupni základných škôl a stredných školách. Mierila však vyššie, chcela získať doktorát a učiť na univerzite. Matematika v tom čase nebola ženám práve priateľsky naklonená oblasť, Poľsko nevynímajúc. Pred druhou svetovou vojnou získalo v Poľsku doktorát z matematiky len päť žien a len jedna z nich práve v Lvove. Obzvlášť Steinhaus hľadel na ženy na najvyšších pozíciách vo svojom odbore s dešpektom.⁶

Janina nepatrila k tým, ktoré by dovolili mizogýnii stáť v ceste jej snom. Univerzita Jana Kazimierza bola tiež známa ako rodisko intelektuálneho hnutia nazývaného Lvovsko-varšavská škola. Viedol ju charizmatiký filozof Kazimierz Twardowski a tvoril ju krúžok najmä filozofov a matematikov, ktorí nazerali na filozofiu ako na vedný odbor, ktorý bol základom pre pochopenie a rozvoj vedeckého a matematického uvažovania. Na intelektuálnej úrovni sa zaoberali logikou. Twardovski medzi svojich doktorandov prijímal ženy a židov a uprednostňoval postgraduálnych študentov s inou špecializáciou než psychológia. Získaním doktorátu z filozofie u Twardovského by mohla napredovať vo svojej práci matematicky a zároveň sa v rámci jeho seminára podieľať na vzrušujúcich výskumoch

a prednáškach. Podala si žiadosť, aby mohla študovať uňho, a on ju prijal ako svoju študentku.⁷

Janina získala doktorát z filozofie vo februári 1928. Vo svojej dizertačnej práci s názvom *Matematické uvažovanie a tradičná logika* názorne ukázala, že iba princípy tradičnej logiky pri matematickom uvažovaní nepostačujú a že je potrebné pracovať aj s inými zdrojmi myšlienok, obzvlášť s predstavivosťou a intuíciou. Počas nadchádzajúcich temných dní Janina využívala logiku, nápadité inovácie a intuitívne vnímania ľudskej povahy, aby tak mohla odolávať nepriateľom svojho národa a zachraňovať životy svojich spoluobčanov.

Janina dostala vzrušujúcu šancu presláviť sa svojou prácou, keď ju v máji 1928 Poľská filozofická spoločnosť v Lvove pozvala prednášať. Nesmierne ju sklamalo, keď to pre zdravotné problémy musela zrušiť. Na jeseň sa už natoľko zotavila, aby mohla vycestovať do Paríža a rok študovať na Sorbonne. Potom sa vrátila do Lvova, kde si našla prácu ako učiteľka matematiky.

Niekedy po svojom návrate sa jej cesty skrížili s ďalším Twardowského študentom, Henrym (vtedy Henrykom) Mehlbergom.⁹ Bol od nej starší len o sedem mesiacov a už v roku 1924 vo Francúzsku získal magisterský diplom a strávil dva roky ako študent v Rakúsku, Nemecku a na Sorbonne. Po návrate do Lvova v roku 1928 sa dokázal zamestnať jedine ako učiteľ francúzštiny na súkromnej prípravnej škole v Lubline. Plat mal mizerný a mesto v porovnaní s Lvovom bolo nudným zapadákovom.¹⁰ S Twardowského pomocou získal miesto učiteľa jazykov v Stanislavove (v dnešnom Ivano-Frankivsku na Ukrajine).¹¹

Keď sa Henry znovu spojil s Janinou, zistil, že tá vážna dvadsaťdvaročná dievčina, ktorú spoznal v poslednom ročníku postgraduálneho štúdia, dospelá v očarujúcu, životaschopnú a štýlovú ženu v najlepších rokoch. Teraz ako prvé meno

používala Józefa, čo znelo viac poľsky a sofistikovanejšie než Pepi. Henry ju považoval za veľmi príťažlivú: bola drobná a štíhla, mala modrozelené oči a nezvyčajné tmavé vlasy, ktoré jej lemovali rozkošnú tvár. Obdivoval na nej kombináciu ženskosti s nesmiernou inteligenciou. Henry zvykol byť vášnivý a stál v čele intelektuálnych diskusií, voči čomu niektorí jeho kolegovia reptali. Ibaže Janina nemala počas debaty žiaden problém prerušiť ho ani sa držať svojich názorov a darilo sa jej to robiť s takým jemným humorom, že Henry nepovažoval ich nezhody za urážku a dokonca sa nechal presvedčiť o jej pravde. Podobne ako on, aj Janina sa dobre orientovala v mnohých oblastiach mimo svojho odboru, obzvlášť v európskej literatúre a histórii, a obaja sa púšťali do rozsiahlych rozhovorov. Okúzlenný Henry zhodnotil, že stretol ženu na rovnakej intelektuálnej úrovni. Janina zas oceňovala muža, ktorý bol schopný dospieť k takému záveru.

V roku 1933 Janinu postihlo nešťastie, pre ktoré nesmierne trpela telesne i duševne. O čo presne išlo, nevedno, mohlo to však byť spojené s tohoročným úmrtím jej matky. Henry počas týchto ťažkých časov Janinu podporoval a ich vzájomná láska rástla. Vzali sa 6. augusta v Henryho rodisku Kopyčince, potom sa usadili v Stanislavove. Henry dúfal, že nové prostredie a jeho starostlivosť pomôžu Janine zotaviť sa. V lete 1934 na tom bola psychicky už tak dobre, že odovzdala svoj článok o pedagogike matematiky do knihy, ktorú Twardowski editoval, ale jej telesné zdravie sa nezlepšilo. V máji 1935 sa Henrymu vďaka Twardowského pomoci podarilo Janine zaobstaráť liečbu v Lvovskej nemocnici. Po dvojtýždenný hospitalizácii sa jej zdravie a sila začali vracat'.¹²

Janina s Henrym mali v lete 1935 ešte jeden dôvod na radosť: Henry získal miesto učiteľa v Lvove, a tak sa mohli presťahovať naspäť do milovaného mesta. Opäť za to vďačili

Twardowskému. Tento profesor podporoval a kriticky hodnotil Henryho texty týkajúce sa filozofie vedy a uistil sa, že sa o nich dozvedeli aj ostatní v Lvovsko-varšavskej škole. V roku 1934 prezident Poľskej filozofickej spoločnosti v Lvove (Twardowského bývalý študent a známy učenec Roman Ingarden) pozval Henryho prednášať o jeho teóriách.¹³ Nasledujúci rok vydal (po francúzsky) svoju prvú esej o neformálnej teórii času. Ešte aj tí, ktorí jeho teóriu spochybňovali, si všimli jeho geniálne úvahy. Lvovský krúžok Lvovsko-varšavskej školy chcel medzi seba dostať Henryho, a tak mu tam pomohli získať prácu. Aj Janina získala miesto ako učiteľka matematiky na dievčenskej strednej škole.¹⁴

Potom, čo sa presťahovali do Lvova, si dali spraviť spoločné fotografie. Janina na nich pôsobí bledo a štíhlo, azda to spôsobila jej dlhá choroba, zároveň však vykazuje jedinečný zmysel pre štýl. Nenosila účes z krátkych vlín, ktorý bol v tom čase moderný, pretože si nikdy nedala ostrihať dlhé a husté kučery, ktoré jej v nežných vlnách padali až ku kolenám, keď si ich rozpustila. Namiesto toho si na fotenie vlasy upravila do veľkého hladkého drdola, ktorý mala uchytený na boku hlavy. Henry na fotke pózuje ako vážny učenec, modré oči klopil zamyslene k zemi a vlnité blond vlasy si z vysokého čela začesal dozadu, pomaly mu však začínali rednúť.¹⁵

Mehlbergovci si v Lvove zvykli na pohodlný život. K svojmu učiteľskému platu Janina dostávala ročnú rentu z majetkov svojho otca a Henry dostával istý príjem aj ako formálny partner v otcovom liehovare v Kopyčinciach.¹⁶ Prenajímali si štvorizbový apartmán v modernej štvrti neďaleko univerzity a zariadili ho podľa Janininho elegantného vkusu.

Od ich študentských čias sa však atmosféra v meste zmeňovala. Nádeje a ideály Poliakov v časoch, keď bojovali za svoju samostatnosť, vybledli a rozpadli sa, pretože teraz čelili

úskaliam samosprávy. Spájanie troch oblastí, ktoré viac než sto rokov fungovali s rôznymi právnymi, sociálnymi, politickými a ekonomickými systémami a ktoré zlynčovalo sedem rokov bojov, sa zmenilo na náročný, kontroverzný a bolestivo pomalý proces. Ku koncu dvadsiatych rokov, keď sa ekonomická situácia začínala konečne zlepšovať, priniesla skazu veľká hospodárska kríza.

Ešte znepokojujúcejšia však bola polarizácia politických názorov, ktorá nesmierne sťažovala vládu v krajine. Poľsko začalo svoju nezávislosť ako parlamentná demokracia, ktorá zaručovala práva národnostných menších, ktoré tvorili viac než tridsať percent celkovej populácie v krajine. Existovali však protichodné názory na to, kto „naozaj“ patrí k poľskému národu. Pravicoví národní demokrati verili, že etnickí Poliáci by mali ťažiť z výhod, ktoré by príslušníci ostatných kresťanských etnických skupín mali získať len prispôbením sa, a že poľskí židia by mali byť prinútení krajinu nadobro opustiť. Protipól k tomuto názoru predstavoval hrdina poľskej nezávislosti Józef Piłsudski, socialista, ktorý obhajoval názor, že všetci obyvatelia Poľska by mali byť jeho plnoprávnymi občanmi. Piłsudski bol znechutený nestabilnou vládou viacerých strán, a tak v roku 1926 zvrhol vládu a nahradil ju nezaujatým autoritatívnym režimom.¹⁷

Ekonomické zúfalstvo spojené s veľkou hospodárskou krízou rozdúchavalo etnickú nenávisť a všeobecné nepokoje. Organizácia ukrajinských nacionalistov sa pustila do násilnej kampane proti poľským „okupantom“, zatiaľ čo národní demokrati a ich fašistická odnož podporovali bojkotovanie židovských podnikateľov a dokonca podnecovali pogromy. Väčšina tohto násillia sa diala práve vo Východnej Haliči. V Janininom rodisku, v Žuravne, vyvolávatelia pogromu v apríli 1937 zdemolovali židovské obchody a domy a dobili židovských obyvateľov.¹⁸

Na začiatku januára 1938 boli židovskí študenti Univerzity Jana Kazimierza donútení sedieť vzadu v triedach na tzv. geto lavičkách. Mnohých zbili, niektorých dokonca zavraždili.¹⁹

Poľský režim odpovedal na narastajúce nepokoje ešte autoritatívnejšie, a to najmä po Piłsudského smrti v roku 1935. Režim sa takisto pokúšal získať si prívržencov národných demokratov tým, že prebral ich rétoriku. Zavrhol aj dohodu o menšinách, ktorá chránila práva národnostných skupín, vyžadoval kolektívne tresty pre Ukrajincov za útoky Organizácie ukrajinských nacionalistov a žiadal vysídlenie troch miliónov poľských židov.²⁰ V spojení s trpkým odkazom etnického násillia po prvej svetovej vojne oficiálny útlak menšín v Poľsku živil etnickú nenávisť, ktorá už bola dostatočne veľká na to, aby ju nepriatelia mohli zneužiť.

Najväčšími potenciálnymi nepriateľmi Poľska boli jeho dvaja najväčší susedia: Nemecko na západe a Sovietsky zväz na východe. Obe krajiny sa pokúšali získať tie časti územia, ktoré v minulosti získalo Poľsko po prvej svetovej vojne. Napriek nesmiernym snahám Poľska kráčať medzi týmito dvomi krajinami po neutrálnej ceste, jeho vzťahy s týmito krajinami boli čoraz napätejšie, a to najmä potom, čo sa v roku 1933 dostal v Nemecku k moci Adolf Hitler a jeho nacistická strana.

Hitler v marci 1938, keď Nemecko anektovalo Rakúsko, spustil kampaň zacielenú na rozširovanie územia. Podarilo sa mu z mapy vymazať Československo tak, že pripojil české územie k Ríši a na Slovensku zriadil autonómny satelitný štát. V apríli 1939 už bolo len málo pochybností o tom, že Hitler si za ďalšiu obeť nacistického Nemecka vybral práve Poľsko. Británia a Francúzsko však slúbili, že prídu Poľsku na pomoc, ak ho Nemecko napadne, a v lete 1939 sa chceli spojiť so Sovietskym zväzom s cieľom zaraziť nemeckú agresiu. Poľskí vedúci predstavitelia si mysleli, že dokonca ani Hitler nebude natoľko

hlúpy, aby riskoval vojnu na dvoch frontoch s tromi hlavnými európskymi nepriateľmi z prvej svetovej vojny.

24. augusta sa však svet dozvedel ohromujúce správy: nacistické Nemecko a Sovietsky zväz, zaprisahaní ideologickí nepriatelia, podpísali Pakt o neútočení a dohodli sa, že na seba v nasledujúcich desiatich rokoch nezaútočia. V priebehu dvoch dní sa nemecké jednotky presúvali smerom k poľskej hranici.²¹

A napriek tomu mali v roku 1939 Janina a Henry svoje dôvody, prečo sa mohli tešiť zo svojho postavenia a prečo mohli hľadať na budúcnosť optimisticky. Intelektuálne kruhy v Ewove ich privítali s otvorenou náručou. Obaja patrili k známym členom Lvovsko-varšavskej školy, ktorá sa stala jednou z hlavných európskych filozofických skupín. Janinu zvolili za členku Poľskej matematickej spoločnosti a vydala kritiku v *The Journal of Symbolic Logic* (Časopis matematickej logiky).²² Henry začal pracovať na získaní habilitácie, teda na získaní titulu docent, ktorý by mu umožňoval učiť na univerzite. Jeho publikácie priťahovali pozornosť a rešpekt filozofov z Poľska i zo zahraničia. Pravidelne prednášal pre Filozofickú spoločnosť i Univerzitu Jana Kazimierza a vystupoval v rádiu, hovoriac o Twardowského filozofii. Janina sa k nemu pridala vo vysielaní aspoň raz, aby spolu diskutovali na otázku *Je pravda relatívna*.²³

Henry s Janinou mali široký okruh priateľov, židov i nežidov, ktorí obdivovali ich bystrý um a tešili sa z ich prívetivosti a láskavosti. Janina, láskavá a empatická, dokázala nadväzovať priateľstvá s ľuďmi z rôznych častí spoločnosti a s rôznymi osudmi.

Nič ich nemohlo pripraviť na to, čo malo prísť.